

Kalmár Melinda

AZ IRODALMI ÉLET SZERKEZETVÁLTOZÁSA

Szanálás 1957–1962

„Egyébként én már régen mondtam, lesz magyar irodalom, mert olyan lakodalom még nem volt, ahol volt menyasszony, volt vőlegény, ennivaló, hozomány, és zene nem volt.”

(Kádár János felszólalása a PB 1962. május 3-i ülésén)

A hivatalos irodalmi élet meghatározó intézményeit a kádárista vezetés 1957 és 1962 között alakította ki; ez volt – a többi között – az *irodalmi szanálás* időszaka, amelynek intézkedései a későbbi konszolidált működést alapvetően meghatározták.¹ Ez az időszak az irodalmi életben lényeges, visszafordíthatatlan változásokat hozott.

Az irodalom kiemelt társadalmi, politikai jelentősége végérvényesen megszűnt, csak a humán értelmiségnek és a humán ideológiának – a nyugati világban megszokotthoz képest – relatív túlsúlya maradt fenn egészen az 1989-es rendszerváltásig. Az irodalom társadalmi befolyását a kádárizmusban nemcsak a megtorlás csökkentette, hanem az a hosszú távú politikai akarat is, amely a biztos működés érdekében megakart szüntetni a korábbi hatalomgyakorlás archaikus, törzsi módszereinek legtöbbszörét. Így például uralmának támogatásához nem egy szűk értelmiségi elit reprezentáló működését akarta megnyerni, hanem egy viszonylagos létbiztonságban élő, politikailag passzív társadalom beleegyezését.

Ennek megfelelően jelentősen csökkentették a hivatalos irodalmi élet legfőbb intézményének, az írószövetségnek a szerepét is. A kádárista vezetés egyfelől arra törekedett, hogy a szövetséget az írók nagy többségének lemondó passzivitása ellenére is helyreállítsa, másfelől kivont belőle minden politikai esszenciát, s ezzel határozott politikai fellépésre hosszú ideig teljes mértékben alkalmatlanná tette.

Mindeközben az irodalom belső, társadalmi életében jelentős változások történtek. A szanálás öt éve alatt lényegében nemzedéki váltás ment végbe. Új írócsoportok, fiatal generációk erősödtek meg, és elvesztették befolyásukat korábban jelentős írók és irodalmi körök. Az átrendeződést elsősorban itt is a politikai akarat alakította (bebörtönzések, a megjelenés korlátozása, határozat a népiek működéséről), de része volt ebben a forradalom okozta megrázkódtatásnak is, amely a korábban tradicionálisnak számító, eddig folytonos eszmék újragondolására készítetett.

A legnagyobb kihívást azonban az irodalom belső élete számára a megváltozott külpolitikai és ideológiai környezet jelentette, amit azonban csak a hatvanas évek legelején lehetett egyértelműen érzékelni. Az új hatások befogadásában itt is egyszerre érvényesültek a feltartóztathatatlan történelmi folyamatok és a politikai intenció. Az enyhülés és a békés egymás mellett élés elve sokak számára a kommunista mozgalomban, Keleten és Nyugaton egyaránt azt a reményt keltette, hogy az ideológiában és a művészetek területén is lehet koegzisztencia, azaz megszűnnek a merev határok a ketté-

szakított kultúrában, és létrejöhet egy egységes „világkultúra”. Ennek nyomán az SZKP XX., majd XXII. kongresszusát követően megindult a kommunista kulturális és irodalmi ideológia felülvizsgálata, amely a nyugati modern művészet óvatos, lassú átértékelését indította el. (Ennek jelei látszanak az 1956 nyarán szerkesztett és 1957-ben változatlanul megjelent *Nagyvilág* számaiban is.) A modernizmus késői átértékelése és korlátozott beengedése a tábor országainak szellemi életébe a megmerevedett irodalmi formák és struktúrák átalakulását kényszerítette ki. Ezt a folyamatot csak erősítette a kádárista politikának az a sajátossága, amely a fogyasztás növelésével, az élet-színvonal viszonylagos emelésével összhangban nagyobb mértékben engedte megjelenni a tömegkultúra termékeit a könyvkiadásban, a moziban, a rádióban és az egyre szélesebb körben hozzáférhető televízióban.

A szanálás módszertana

„Minőségi demokratizmus” két ütemben

Az irodalom- és művészetpolitikáról szóló 1957-es kormányprogram-tervezetek meglepő hidegvérrel és cinizmussal vázolják a leendő „*minőségi demokratizmus*” alapelveit. A megtorlással párhuzamosan egy biztosan működőképes kommunista diktatúra kiépítésének menetét írják le. „*Az átmeneti időszakban – éppen a minőségi demokratizmus megvalósítása érdekében – az ellenséges törekvéseket erélyesen, gyakran adminisztratív intézkedésekkel kell letörni, meg kell akadályozni kulturális téren is a kettős hatalom kialakítására irányuló kísérleteket és közben fokozatosan [kiemelés – K. M.] fel kell építeni az egységes állami és szakmai irányítás végleges minőségi demokratikus szerveit.*”² Az új államapparátus az 1957-es tervek szerint a szakterületek legkiválóbb képviselőinek irányítása alatt áll majd. Megszűnnek a kicsinyesen bürokratikus, folyton beavatkozó módszerek, és az állam alapvetően koordinál, illetve a *szubvenciók* megfelelő elosztásával a helyes irányba tereli a kultúra szereplőit.

Tudjuk, hogy a megvalósult gyakorlat csak halványan emlékeztetett ezekre a tervekre, adminisztratív intézkedésekben viszont nem volt hiány. Az írószövetség lapjait már 1956 decemberében betiltották, a szerkesztőket 1957 januárjában elbocsátották. A szövetség működését január 18-án a belügyminiszter felfüggesztette, áprilisban a szervezetet feloszlatták. Közben letartóztattak, majd börtönbüntetésre ítélték több író, köztük Háy Gyulát, Zelk Zoltánt és Déry Tibort.

A megtorlások árnyékában a „*minőségi demokratizmus*” irodalmi intézményeinek kialakítása ezért igencsak vontatottan ment, és évekig elhúzódott annak ellenére, hogy az új formák kialakítására a két legkarakteresebb írócsoportnak mindjárt volt ötlete. A népiek és a Tánacsics-körös ortodox kommunisták hasonló javaslatokkal álltak elő. A túlon túl politikai írószövetséget meg kell szüntetni, és helyette az irodalmi irányzatoknak legyenek társaságaik, s az írók folyóiratok köré szerveződjenek. A kádárista vezetés azonban megértette a két írócsoport szándékait, s mivel alapelvezettől fogva az volt, hogy egyetlen politikai csoportosulást se engedjen túlságosan megerősödni, sőt politikai csoportot egyáltalán ne engedjen működni, elvetette ezeket a javaslatokat. Az irodalmi ügyek intézésére először kormánybiztost nevezett ki, majd a kormánybiztosságot átszervezte 1957. április–májusban felállította a politikai hatalommal nem rendelkező Irodalmi Tanácsot. Az eredeti tervek szerint a Tanács épp az előbb említett két legerősebb irodalmi csoport képviselőiből állt volna, de a népiek 1957 tavaszán lapalapítási engedélyeket kértek, szót emeltek bebörtönzött író társaik mellett, ugyanakkor az Irodalmi Tanács munkájában nem akartak részt venni. A testület tehát a ha-

talom kezdeti elképzelései ellenére az ortodox kommunistákra maradt. És bár panaszok ellenére sohasem kaptak jogokat arra, hogy az irodalmi életet ténylegesen irányítsák, az irodalom intézményi létének folytonosságát 1959 nyaráig mégiscsak ők reprezentálták.³

Intézkedés és állásfoglalás

1957 nyarán a politikai vezetést aggasztotta az ENSZ közelgő őszi ülészsaka, amely az ötös bizottság Magyarországról szóló jelentését tűzte napirendre. Nyugtalanító volt az emigránsirodalom gyors megszerveződése és hatása is, ellentétben a hazai rendezett irodalmi viszonyokkal. A korábban jelentős politikai szerepet játszott írócsoportok kiemelkedő képviselői vagy börtönben ültek, vagy nem szólaltak meg, az 1956 előtt elhallgattatott írókhoz pedig a hatalom még nem találta meg a közeledés útjait. A kommunista irányzatok között mindeközben engesztelhetetlenül folyt a harc. A kultúrpolitikai vezetésben ezért többen úgy vélték: halaszthatatlanul elő kell állni valami átfogó irodalmi platformmal, amely a „mihez tartás végett” megfogalmazza a főbb politikai irányelveket. Az egyértelmű állásfoglalás a tervek szerint ugyanakkor meg is könnyítheti, hogy a vonakodó írók csatlakozzanak az új politikai erőkhöz, vagy éppen beletörődve a megmásíthatatlanba egyszerűen csak jelen legyenek az irodalmi életben.

Az irodalmi helyzetről szóló tervezetet Aczél György művelődésügyi miniszterhelyettes ismertette a Politikai Bizottság 1957. augusztus 6-i ülésén. Itt azonban kiderült, hogy 1957 nyarán a politikai vezetés még nem rendelkezett olyan átfogó kulturális és irodalomideológiai koncepcióval, amit – tekintettel a képlékeny viszonyokra is – nyilvánosságra lehetett volna hozni annak veszélye nélkül, hogy később esetleg lényeges pontokon meg kelljen változtatni. A következőesen konszolidálni akaró Kádár János viszont nem akarta, hogy a kommunista diktatúra szanálásán kemény kézzel dolgozó vezetést kapkodónak lássák, ezért úgy gondolta: ezt a politikai malört nem engedhetik meg maguknak. Felszólalásában elismerte, hogy valamit tényleg kell mondani az irodalommal kapcsolatban, de ha nincs még átfogó, alaposan átgondolt koncepció, akkor ezt a helyzetértékelést nem kell elvi pártállásfoglalásként megjelentetni, hanem csak intézkedési tervként. Így is jelent meg 1957 szeptemberében.⁴

Az intézkedési terv tükrözte a „*minőségi demokratizmus*” két ütemének párhuzamos gondolkodását. Az író politikai elkötelezettsége elég, ha csak a műveken keresztül jelenik meg, de majd csak egy későbbi időszakban (a második ütemben), amikor már nyilvánosan és egyértelműen állást foglalt a legfőbb politikai kérdésekben, például félreérthetetlenül elhatárolta magát a disszidensnek nevezett íróktól. Az elhatárolódást az emigránsirodalomtól és általában a magyar belügyekbe beavatkozó nyugati befolyástól 1957 nyarán zsarolással, megfélemlítéssel és hitegetéssel ki is erőszakolták az írók nagy többségétől. Ezt követően már valóban elég volt, ha nem írtak ellenséges műveket.⁵ Az irodalmi megformálást illetően a kádáristák egyébként sem látszottak olyan kicsinyesnek, mint a korábbi kultúrpolitika. Már ekkor meghirdették az ismert három T elvét, amely azt jelentette, hogy bár szocialista realista műveket várnak az íróktól, eltűrik a realista, sőt a nem realista műveket is. Azt viszont mindig hangsúlyozták, hogy a kiadói pénzgazdálkodás nem az utóbbiakat preferálja.

A szubvenciókkal való befolyásolás már a konszolidált szakasz irodalompolitikáját készítette elő, mint ahogy az intézményi átszervezés gondolata is. Az intézkedési terv szerint az Irodalmi Tanács és a jelenlegi összetételű Irodalmi Alap is „betöltötte hiva-

tását”, és elérkezett az idő, hogy tagjaik körét bővítsék. Ugyanez vonatkozott a megjelenési lehetőségekre is. A kommunistákat foglalkoztató és reprezentáló *És* mellett még ebben a hónapban új folyóirat indítását tervezték.

Az új lap, a *Kortárs* szeptemberi első száma is tükrözte a szanáló-konzolidáló gondolkodás kettősségét. Megjelent benne hat volt párttag író (Benjámín László, Erdei Sándor, Kónya Lajos, Örkény István, Sipos Gyula, Tamási Lajos) kényszeredett nyilatkozata, amelyben elhatárolták magukat azoktól, akik külföldre mentek, és ugyanakkor megjelent benne több olyan szerző írása is, akinek neve már „népfrontos” folyóirat-szerkesztést ígért (Németh László, Féja Géza, Tamási Áron, Kassák Lajos, Kónya Lajos).⁶ Voltak, akik a *Kortárs*at és közvetve a kultúrpolitikát is azzal vádolták, hogy a népi írói tábornak ad újra fórumot, és ezzel veszélyes politikai és irodalmi konkurenciát teremt a kommunista *Éssel* szemben. De ez csak részben volt így. A *Kortárs* az 1956 előtti *Csillag* koalíciós szerkesztésű hagyományait folytatta, amelyben mindig komoly súllyal voltak jelen a népiek. Ugyanakkor nagyon tervezett és kimért, nagyon demonstratív volt ez a „többszínűség”, amely halványan szimulálni igyekezett egy nem létező irodalmi életet, egy nem létező nyilvánosságot. (Benjámín László egy vele készült interjúban úgy emlékezett, hogy 1957 nyarán ő írt volna már az *És*be is, de Aczél György nem engedte, mert a politikai engedékenységet demonstráló írásokat tartogatni kellett a később megjelenő *Kortárs*ba.)⁷ Ami pedig a népiek erejét és növekvő befolyását illeti, ezeket túlbecsülték a kommunista ellenfelek.

A népi írói csoport felszámolása

Az 1957 szeptemberében megjelent intézkedési terv jelezte, hogy irodalmi ügyekben a párt még készül egy komoly, klasszikus párthatározatra, amelynek szövegét a párt KB mellett működő munkaközösség fogja megfogalmazni, különös tekintettel az 1948 utáni magyar irodalom alakulásának elemzésére és Lukács György nézeteinek bírálataira. A tervezetek első változatai el is készültek már 1957 őszén. A történeti analízisek legfőbb tanulsága a (rég) új garnitúra számára az volt, hogy a korábbi kultúrpolitika és személy szerint Révai József hibát követett el akkor, amikor az irodalomban mindenáron egységet akart teremteni, s ezért türelmetlenül a látszategységgel is megelégedett. Adminisztratív úton megszüntette ugyan a nem kommunista irodalom intézményeit, ugyanakkor ezek az irányzatok eszmei és latensen politikai erőként is fennmaradtak, majd az 1953-as fordulat után nyíltan szembefordultak a kommunista hatalommal.⁸ Legerősebb ezek között a népi írók csoportja volt, amelynek tagjait Révai folytonos „udvarlással” igyekezett hiábavalóan megnyerni, miközben nem fogadta el a valódi politikai támogatást ígérő idősebb kommunista nemzedék felajánlkozását, a fiatal derékhadat pedig idő előtt és visszavonhatatlanul durván utasította rendre az 1951-es írókongresszuson. A tanulság tehát az volt: a politikát akkor is a kommunistákra kell alapozni, ha azok mégoly rossz írók is, miközben az eltérő világnézetű politikai csoportokat ténylegesen le kell győzni.

A népi irodalomról szóló, 1958 júniusában megjelent határozat éppen arra szolgált, hogy legyőzze és felszámolja a legerősebb, legbefolyásosabb és az emigráció számára is legreménytelibb írói csoportot, a népiekét. Majd két évvel a forradalom után a határozat célja már nem a megtorlás volt, de nem is a népi írókkal való kiegyezés, hanem a politikai semlegesítés, a megszervezhető politikai irányzat felőrlése vagy, ahogy Darvas József fogalmazta: *differentiálása*. A népiek ebből a határozatból értették meg, hogy korábbi pozícióikat az irodalmi életben soha többé nem nyerhetik vissza,

s ezért nincs értelme tovább taktikázni és arra számítani, hogy a kádárista vezetéssel alkudozhatnak.

A megjelenést követő vitákon kiderült, hogy a taktika nem volt sikertelen. Az írók fájlalták, hogy az állásfoglalás nem differenciált eléggé, nem tett különbséget a reakciós, a haladó és a haladóbb irányzatok között. A határozat ugyanakkor felszínre hozta az egyre nyilvánvalóbb nemzedéki szétválást is; leválasztotta a régi öregekről a követőket. Az Irodalmi Tanács 1959. február 19-i ülésén, amelyen részt vett néhány népi író is, Sarkadi Imre felszólalásából világossá vált, hogy a forradalom okozta megrázókódttatás, majd az új politikai helyzet generációs váltásra kényszerítette a népi irodalmat. Sarkadi úgy vélte, Kádárék azokat akarják meggyőzni, akik már úgysem fognak megváltozni. Ami így persze nem volt igaz, hiszen az új rezsim nem a régiek megnyerésére törekedett, hanem arra, hogy a népi ideológiát teljes mértékben hatálytalanítsa s ezután minden képviselőjét nemzedékre való tekintet nélkül, az eszmei háttértől megfosztva, egyenként integrálja egy semleges politikai-irodalmi életbe. (A szándékot tehát rosszul ítélte meg Sarkadi, de a hatalom által is pártfogolt differenciálódást jól érzékelte.) Felszólalásából az is kiderült, hogy a népiek fiatal nemzedéke már nem Petőfit, hanem a kevésbé politikus Csokonait tartja elődjének. Egy későbbi feljegyzés pedig arról szólt, hogy ezek a fiatalok (a feljegyzésekben szereplő sorrendben: Juhász Ferenc, Nagy László, Csoóri Sándor, Kamondy László, Sánta Ferenc, Czine Mihály) magukat már nem népieknek, hanem plebejusoknak nevezik.⁹

1959 szeptemberében az újjáalapító közgyűlést előkészítő kommunista aktíván Darvas József, az írószövetség leendő elnöke kíméletlen cinizmussal már befejezett tényként beszélt arról, hogy valamikori írótársainak napja leáldozott. *„Népi íróink több, közelmúltban megjelent írása, készülő művek megjelent részletei bizonyítják, hogy az egykori hit forrásainak elapadása, a korszerűtlenné, avataggá vált filozófia lehúzzák s avataggá teszik a ma megjelent műveket is. Némelyik népi írónk húsz évvel ezelőtt megírt műve maibbnak hat s izgalmasabb, mint amit most írt. [...] Mindehhez ezt lehet még hozzátenni: lassan az is korszerűtlenné, anakronisztikussá válik, hogy az irodalmi életéről szóló beszámolóinkban külön nagy fejezetet juttassunk a népi íróknak. Egyrészt: irodalmi életünknek az az ellenforradalom utáni átrendeződése, amelyről az elején szóltunk, részben máris megszűntette s a jövőben még inkább megszünteti a népi írók centrális helyzetét. Másrészt: a népi írók differenciálódása talán már most is nagyobb mérvű, mint az első pillanatban hisszük, s egyre inkább történelmi kategóriává válik a népi irodalom mint irányzat.”*¹⁰

Tézisek az irodalomról

Másfél évi fogalmazgatás után 1958 decemberére készült el a véglegesnek szánt állásfoglalás az irodalomról, amelyet a Politikai Bizottság tagjai december 16-án vitattak meg. A jelenlévők nem voltak elégedettek. A határozat az irodalmi konszolidáció dekretuma akart lenni, amely megelőzi, bevezeti majd az irodalmi élet szervezeti működésének helyreállítását. Elvek tehát voltak már, a szövetség újraindítására azonban a jelenlévők még nem érezték elég erősnek magukat.

Zavarta őket a némi koncepciótlanságra utaló sok átfedés is. Először a népi írók jelentős politikai szerepére tekintettel határozatot hoztak külön a népi írókról, majd megjelent egy átfogó művelődéspolitikai határozat, aztán most készítették egyet az irodalomról is, de azzal a tudomással, hogy Lukács Györgyről még külön is nyilatkozni akarnak. A feladatok egymásra halmozódtak, a megoldások gyakran keresztettkék egymást, alárendelődvé az aktuális politikai érdekeknek és teendőknék.

A PB tagjai nem tudták eldönteni azt sem, hogy az állásfoglalást a szövetség helyreállítását megelőző platformnak tekintik-e, és ha igen, bevallják-e ezt ország-világ előtt, növelve ezzel az írók és a leendő írószövetség jelentőségét. Ilyenkor a már-már kilátástalan vitákban rendszerint Kádár vágott rendet, már amennyire tudott, annak az újonnan jött autodidakta politikai vezérnek a tisztánlátásával, akit nem zavartak a különböző szakterületek szakmai problémái, csak a politikai megoldásokra koncentrált. Úgy gondolta, a megfelelő működés a jó politikai megoldás következménye, a részletek ezt követően maguktól is jól alakulnak majd.¹¹

A leendő határozatra Kádár szerint azt kell mondani, hogy az a művelődéspolitikai irányelvek konkrét lebontása, kivetítése az irodalomra. A szöveget azonban alaposan át kell még dolgozni, hogy ne kelljen majd egy év múlva újra átírni és magyarázgatni. A dokumentum ne úgy jelenjen meg, mint az írószövetség platformja (mert ez önmagában is éppen elég fontos ideológiai állásfoglalás lesz), de megjelenése azért két-három hónappal előzze meg az írószövetség megalakulását.¹²

Az MSZMP tézisei a „felszabadulás utáni magyar irodalom néhány kérdéséről” végül 1959 februárjában jelentek meg.

A történeti rész hangsúlyozta, hogy leszámítva a már említett, Révai által elkövetett hibákat, 1953-ig az irodalompolitika és a magyar irodalom fejlődése alapvetően jó irányban haladt, vállalható tehát a folytonosság. Ennek némiképp ellentmondani látszik az 1953 utáni helyzet értékelése. Az elemzésből az derül ki, hogy a fordulat után az irodalmi csoportok határozott fellépése és velük szemben a kulturális vezetés bizonytalansága jórészt éppen a korábbi látszategységet teremtő irodalompolitika következménye volt; van tehát mit korrigálni. A tézisek utolsó fejezete a korábbi hibákból okulni akaró kádárista kultúrpolitika jövőjét vázolja. Az új rendben a pártirányítás a szigorúan szabályozott állami apparátus mögé húzódik, s így a cenzúra a törvényesség (az államiság) látszatát kelti. Az „államigazgatási és gazdasági eszközöket” közvetlenül az állam gyakorolja, amelynek hivatalaiban megbízható pártvezetőkön keresztül érvényesül a párt „elvi” irányítása. Ilyenformán meghatározott keretek között a hatalmi beavatkozás felelősségét megosztják a középvezetőkkel, a szerkesztőségek, kiadók, intézetek irányítóival.

A három T elve átkerült az 1959-es határozatba is, annak hangsúlyozásával, hogy a nem realista irányzatok mögött nem tűrnek meg semmiféle politikai szerveződést. „*Nem biztosíthatunk [azonban] egyetlen irányzatnak sem önálló szervezeti és gazdasági keretet. Ilyen keretek biztosítása ma azt jelentené, hogy egyes írói csoportok ellenséges politikai góccokká válnának.*”¹³

Ugyanez a depolitizáló elv határozta meg az irodalmi élet szervezeti kereteinek tervezett átalakítását is. A platform majd másfél év után újra kimondta, hogy az Irodalmi Tanács ideje lejárt; „[...] a mai körülmények között tevékenysége már nem kielégítő: túlságosan befelé fordul, nem támaszkodik az írók széles körére”. A szövegből azt is sejteni lehetett, hogy az írószövetséget hamarosan újjászervezik. A szervezet múltját elemző analitikus-történeti rész azonban világossá tette: a szövetség olyan korlátozott jogokat kap majd, amelyek lehetetlenné teszik, hogy valaha is komoly politikai szerepet játsszon.

Az írószövetség működésének helyreállítása és a kommunista írók megfegyelmezése
A Politikai Bizottság 1958. november 25-én úgy döntött, hogy a „konszolidáció” tervezett ütemének megfelelően 1959 közepére helyreállítják az írószövetség működését. 1959 tavaszára azonban világossá vált, hogy az írók támogatását nehezebb volt meg-

szerezni, mint az újságírókét, akiknek szövetsége 1958 nyarán már működött. A legnagyobb gondot a biztos írói bázisnak szánt kommunista írók szünni nem akaró egymás közötti ellenségeskedése okozta. Az 1956 előtt befolyásos kommunista írói tábor egy része börtönben volt (Déry, Háy, Zelk), más részük emigrált (Aczél Tamás) vagy hallgatott (Benjámín, Somlyó, Karinthy, Devecseri). Megüresedett helyeikért, a hivatalos irodalom pozícióért az Irodalmi Tanács ortodox kommunistáinak köre és az új kádárista csoport versenyzett, nyomukban azokkal a radikális fiatalokkal, akik az új főállású írói derékhad szerepét követelték maguknak.

A forradalom előtt mellőzött antirákosista, mérsékelt kommunisták szószólója Mesterházi Lajos volt. Magukat a XX. kongresszus híveinek nevezték, és már 1957 nyarán felajánlották szolgálataikat az új vezetésnek abban a reményben, hogy rövidesen válthatják az Irodalmi Tanács szektás, dogmatikus képviselőit.¹⁴ A kádárista vezetés tudott a neofitákról, és számított is rájuk, ugyanakkor okulni akart a korábbi kultúrpolitikai vezetés hibájából, és arra törekedett, hogy egyetlen kommunista irodalmi csoportot se veszítsen el. Ezért nem állt ki egyértelműen mellettük, hanem inkább azon mesterkedett, hogy kibékítse őket az ortodox balosokkal (akiknek közben átmeneti időre szóló, igencsak korlátozott hatalmat adtak). A széles, mindenkit megtartani akaró kommunista bázis koncepciójának viszont az volt a hátránya, hogy állandóan számolni kellett a két csoport belharcával, ami jelentősen megnehezítette az irodalmi élet szanálását. 1958 nyarán végül megalakították a huszonöt kommunista író aktíváját, amiben egy fedél alá kényszerítették a két tábor képviselőit. Az aktíva egy előpárt-szervezet funkcióját látta el annak jogai nélkül. Összehívni csak a pártközpont kulturális osztályának kezdeményezésére lehetett. Feladata az volt, hogy megteremtse a kommunista írók fegyelmezett egységét, és ezzel előkészítse az írószövetség újjászervezését.

Az újjászervezéssel kapcsolatos első tervezetek 1959 első hónapjaiban készültek el. A legfőbb dilemmák az irodalompolitika alapvető dilemmái voltak. Ki lehet a leendő szövetség tagja, vagyis kik vehetnek részt a hivatalos irodalmi életben? Politikai kritériumként elegendő-e, ha valaki elfogadja az alkotmányt, vagy a pártirányítást és a szocialista realizmust is el kell fogadnia? Ez utóbbinak ellentmondani látszott az a februárban kibocsátott irodalmi határozat, amely a szocialista realizmuson kívül más irányzatokat is tolerált, a gyakorlati irányítást pedig elvben az állami szervekre ruházta.

A szakmai kötelezettségek sem voltak egyértelműek: a hivatalos irodalom posztjaira pályázó idős és fiatal írók alig jelentkeztek még kötetrel, a megbízható régi párttagok között viszont sok volt a gyenge író. Megoldásként a fiataloknál még szóba jöhetett a tagjelöltség, az idősebbeknél azonban nem.

A tervezetek készítői nem tudtak egyértelműen dönteni abban sem, hogy a kommunisták számszerű többsége mellett legyen-e más irodalmi csoportnak (népieknek, volt kommunista íróknak, „a nyugati, modernista irányzatoknak”) *arányos képviselete* a szövetségben. Az írócsoportok nyilvánvaló jelenléte nemcsak ellentmondott volna az uralkodó depolitizáló szándéknak, hanem a kommunisták megosztottsága miatt még azzal a veszéllyel is járt volna, hogy a rivalizálók egyike-másika előbb-utóbb valamelyik nem kommunista politikai irányzathoz csatlakozik.

A szövetség újjáalakítását előkészítő utolsó átfogó tervezetet a Politikai Bizottság 1959. április 1-jén tárgyalta, de éppen a legjelentősebb kérdésekben nem tudott végleges döntést hozni. A testület ezért hosszas, hezitáló vita után végül úgy határozott, hogy az előterjesztést nem fogadja el.¹⁵ Már a közgyűlés időpontjának kijelölése sem

volt egyértelmű. Voltak (Marosán, Münnich), akik szerint a helyzet még nem érett meg az újjáalakításra, a novemberben tartandó pártkongresszus előtt semmiképpen sem. Mások (Fock, Biszku, Kállai, Aczél) szerint a halogatás sem tenne jót – annál is inkább, mert közben más művészeti szövetségek is kezdenek megalakulni –, tehát némi körültekintéssel meg kell szervezni az új szövetséget, méghozzá nem sokkal a korábban tervezett határidő után, azaz 1959 őszén, még a kongresszus előtt. Kádár, aki most sem akarta, hogy a vezetés gyengének vagy következetlennek látszék, a vita elején még csak azt hangsúlyozta, hogy a korábbi elhatározásnak valami módon meg kell felelni: „*Ne veszedjünk, mi határoztuk el, hogy júniusban megalakítjuk a szövetséget.*” Münnich válasza erre: „*Lehet, de akkor derülátóbbak voltunk. Most mégis úgy látom, nincs olyan vezetés, amire támaszkodni lehetne, hogy a társaságot alkotó munkára lehetne ösztönözni. Most a kongresszus előtt teremtünk olyan fórumot, amely nem lesz ugyan Petőfi-kör, de egy csomó kellemetlenség tűzfészke lesz.*” Kádár azonban a kongresszust illetően fordított logika alapján gondolkodott. Az 1956 előtti gyakorlat valóban az volt, hogy a pártkongresszusok megelőztek minden jelentősebb társadalmi eseményt (így az írószövetségi kongresszust és közgyűléseket is), de Kádár saját táborának biztos meggyőzését fontosabbnak tartotta a megoldatlan kérdéseket elfedő erődemonstrációnál. Nem akart kellemtelen, elintézetlen ügyekkel állni a kongresszus elé. „*Valamilyen lépést tenni kell, a helyzet is elég érett rá, s ez a konszolidációhoz hozzátartozik. Felmerült itt a pártkongresszus kérdése. A kongresszuson beszélni kell, nem kell persze győzelemről szónokolni, de a kultúráról, irodalomról is kell mondani valamit, és itt van ez a rendőrileg betiltott társaság.*”

Kádár ekkor, ahogyan máskor is, előállt a szokásos áthidaló, helyzetrendező javaslattal. Az írószövetség előkészítésére megalakítandó Előkészítő Bizottság a tervezettel ellentétben ne tíz-húsz fős legyen, hanem sokkal több, esetleg száz tagja is lehetne, elnökséggel, elnökkel, „*talán igazgatóval is*”. Ez a manőver nyilvánvalóan arra irányult, hogy véglegesen megszüntesse az Irodalmi Tanácsot, s így korlátozza a maroknyi ortodox kommunista riasztóan hatalomvágyó buzgalmát, s ugyanakkor létrehozson egy kvázi írószövetséget, amelyhez átmeneti időre a kommunistákon kívül sok más író is csatlakozhatott volna anélkül, hogy hivatalosan tagja lett volna egy hivatalos írószövetségnek. A pszeudoszövetség nem rekeszteni ki – ahogyan azt a kommunista frakció javasolta – szinte az egész magyar irodalmat, a politikai vezetés mégsem kötelezné el magát semmire. Kádár úgy gondolta, mindez még azzal az előnnyel is járna, hogy mindenki tisztában lenne azzal, hogy ez átmeneti állapot átmeneti vezetőkkel, s ezért reménykedhetnének abban, hogy később még jobb vezetők is lehetnek, mint a titkárjelölt Dobozy. Ugyanakkor ebben az átmeneti időben és pszeudointézményben mindenki szintén vallhatna, illetve kipróbálhatná igazodási és alkalmazkodási készségét. Közben kiderül az is, hogy mire használhatók az irodalomban azok a fiatal munkáskadérek, akiket Marosán és Biszku javasolt a káderhiány pótlására.

Kádár hosszúra tervezte ezt a próbát, 1959. júniustól 1960 januárjáig.

A személyi javaslatokkal kapcsolatban a párt első titkára úgy vélte, hogy Bölöni nem lehet elnök, mert bár nem tartotta olyan kártékonynak, mint Gergely Sándort, de tudta, hogy az írók nem fogadják el, ezért számára is elfogadhatatlan. Dobozyról pedig az volt a véleménye, hogy ha a forradalom előtt Erdei Sándor írói kvalitásait tekintve jó volt első titkárnak, akkor Dobozy is jó lesz. A továbbiakban úgy rendelkezett, hogy az elnökségben mindenképpen legyenek pártonkívüliek: ha hattagú, akkor „*minimálisan*” kettő. „*[...] azt is helyesnek tartanám, ha urbánusféle is kerülne oda, mert ezeket a népi írókat meg kell törni más vonatkozásban is.*”

Kádár döntött a kommunisták ügyében is. Mivel a rivalizálás már-már a szövetség helyreállításának esélyét veszélyeztette, erélyesen felszólította embereit, hogy csináljanak rendet olyan áron is, hogy akik nem hajlandók elfogadni azt a „*minimális konszenzust*”, ami a szövetség újrateremtéséhez és a kommunisták látszat elvi egységéhez szükséges, azokat a pártfegyelemre hivatkozva ki kell zárni a pártból.

A Politikai Bizottságnak ezen az áprilisi ülésén valóban alakultak a dolgok. Az nem volt ritka, hogy a PB kényszeredetten eltért egy korábbi döntésétől, az viszont nem volt gyakori, hogy Kádár módosító javaslatait is módosítsák, és végül kompromisszumos javaslat szülessen. Most pedig így volt. Kállai és Aczél nem támogatta az átmeneti formaként bizonytalan ideig működő, nagy létszámú Előkészítő Bizottság tervét. Minél előbb valódi írószövetséget akartak. Javasolták, hogy a bizottság tevékenységét csak az előkészítésre korlátozzák, akár még azzal a feltétellel is, hogy ez idő alatt fennmaradjon az Irodalmi Tanács mint felügyelő szerv. (Ami mellett Nemes Dezső kardoskodott.)

Kádár meghallgatta az észrevételeket, és beletörődve a vezetésben is meglévő két irányzat erőegyensúlyába, némiképp módosította korábbi álláspontját: *Legyen Előkészítő Bizottság, de maradjon meg az Irodalmi Tanács is. A bizottság legyen kisebb létszámú, ötven-hatvan fős, vezetőség nélkül. Nem változtatott viszont azon a véleményén, hogy ebben a bizottságban mindenféle réteg és irányzat képviselve legyen, „mert nagyon fontos, hogy az előkészítés során mindezek a véleményüket elmondják”*. Megfogadta ugyanakkor Marosán tanácsát is, aki egy erős kommunista frakció megalakítását szorgalmazta. Kádár egyetértett azzal, hogy minden lényeges kérdést először ezzel a kommunista aktívával, frakcióval kell megtárgyalni.

A közgyűlés megtartásának időpontját egyelőre nem határozták meg pontosan; az előkészítés alakulásától tették függővé. Hasonlóan körvonalazatlan maradt az is, hogy kik lesznek a leendő szövetség tagjai. Végül is nem jutottak túl azon a homályos megfogalmazáson, hogy azok legyenek tagok, akik művészi szempontból realista, céljukat tekintve pedig szocialista műveket írnak. Kádár ehhez még hozzátette: *„Az is el tudom képzelni, hogy a revizionista csoport tagjai közül azokat, akik ezeket az alapdolgokat elfogadják, és számunkra is elfogadhatók, bevegyük a szövetségbe.”*

1959 nyara a szervezéssel telt. Júniusban megalakult az Előkészítő Bizottság 62 taggal, amelyből 27 volt pártönkívüli. Az alakuló tagság névsora azonban folyamatosan változott. A tervek szerint az írószövetség 130–160 taggal alakulna meg olyan írók részvételével, akiknek jelentős irodalmi munkásságuk van, elfogadják az alapszabályt, és *„jelenlegi politikai magatartásuk alapján a Szövetség pozitív tevékenységének segítése várható”*. Az alakuló tagságba a népi írók közül bekerülne Illyés és Németh László *„írói értékei alapján, politikai fenntartásai ellenére”*, viszont nem kerül be Féja, Erdélyi és Sinka, mert *„nincs különösebb írói jelentőségük”*.¹⁶ Akik az alakuló közgyűlésen nem vesznek részt, később kérhetik felvételüket.

Miközben a tervezetek készültek, a minisztérium és a tudományos osztály emberei félhivatalos beszélgetéseket folytattak az írókkal. Először Illyéssel és Németh Lászlóval, majd az egyes írócsoportok (némiképp esetlegesen meghatározott) képviselőivel, így Sándor Kálmánnal, Kassákkal, Tersánszkyval, Szüdivel, Benjáminnal, a fiatalabb írók közül Fábíán Zoltánnal és Hernádi Gyulával. A tervezett lista végén ez állt: *„Az esztéták, az Új Holdasok közül Mándy Iván és Nemes Nagy Ágnes érdekel bennünket.”*¹⁷ A beszélgetések nyilvánvaló célja az volt, hogy kipuhatolják, ezek az írók, illetve a különböző írói

csoportok milyen feltételekkel lennének hajlandók bekapcsolódni a nyilvános irodalmi életbe, és milyen lenne az az írószövetség, amit még mindkét fél – a politikai vezetés és az írók is – elfogadhatónak vagy még éppen elviselhetőnek találnának.

A PB a konkrét előkészületekről szóló előterjesztést 1959. június 30-án vitatta meg igen röviden. Somogyi Miklós és Fock Jenő ismételt aggályoskodása után (nem veszélyes-e mégis a szövetség működésének engedélyezése) végül újra megegyeztek abban, hogy a szövetséget létre kell hozni – a lehető legkisebb feltűnéssel. *„Az újságok is mértéktartóan foglalkozzanak vele. [...] A szövetség szervezeti szabályzatából kell közölni egy részt, aminek az az értelme, hogy hűséget fogadtak a Népköztársaság mellett.”* Ezután már csak egy probléma maradt: lehet-e választmányi tag Tamási Aron. Kádár beleegyezett, hogy alapító tag maradjon, de a választmányi tagságba nem. *„Mégis ez az ember írta a GOND ÉS HITVALLÁS-t. Azokat a csepeli munkásokat, akik ezt terjesztették, börtönbe zárták, ő maga még ki sem nyögte, hogy megbánta, mégis választmányi tag lesz? Meg kell mondani, hogy a Politikai Bizottság nem fogadta el választmányi tagnak. Ha nem bánta meg a GOND ÉS HITVALLÁS-t, akkor nem kell, hogy támogassa az Írószövetséget.”*¹⁸

Az író megváltozott szerepe

Az írószövetség közgyűlése végül 1959. szeptember 25-én volt, a referátumot a szövetség leendő elnöke, Darvas József tartotta. Az előadás már tartalmazta mindazokat a problémákat, amiket a kádárizmus szanáló-konzolidáló irodalompolitikája eleve magában hordozott, azaz amiket maga teremtett, s amikkel a következő években szinte hiábavalóan küzdött a kultúrpolitikai vezetés. Ezek közül a legfontosabb az irodalom rendkívül gyenge színvonala volt. A kádárizmus visolygott minden szélsőségtől, mindenben a megbízható középmezőnyt támogatta.¹⁹ Ezért ahogyan a Révai-féle kultúrpolitika mindvégig árnyékként vitte magával a (szélsőséges) sematizmust, úgy követte a korai kádárista irodalmi életet a szürkeség, az unalom és a dilettantizmus. A korábban jelentős szerepet játszott írók hallgattak, az újak még nem szólaltak meg, és ebbe az üresen maradt térbe nyomultak be a közepes tehetségű kommunisták, erős „lobbyt” alkotva a könyvkiadásban. A politikai vezetés eleinte határozottan, később már némi nehézkedési nyomatékkal támogatta ezt a folyamatot, többek között azzal is, hogy minden más írói csoportot felszámolt, az akkori szóhasználattal differenciált. Mert ez volt a legfőbb elv. Először ígéretéssel, fenyegetéssel, kifárasztással a végsőkéig megosztani az eszmei közösségeket, majd szétesésük után folyamatos bővítéssel, vagyis egyenként-egyenként visszaengedni az írókat a temperált irodalmi életbe, amely a markáns irodalmi-politikai csoportoknak már az emlékét sem hordozta magában. Gondot ebben a mozgás nélküli irodalmi létezésben még leginkább az jelentett, hogy milyen elfoglaltságot találjanak azoknak a radikális fiatal íróknak, költőknek, akik egyelőre csak reprezentatív antológiákban szerepeltek, s akik nyíltan a korábbi derékhad szerepére pályáztak. Nem értették, miért ne lehetnének ők is főállású, hivatalos írók, és egyáltalán: forradalmi lendületükkel a mindenáron konzolidálni akaró kádárizmusban nemigen tudtak mit kezdeni. A feszültségek enyhítésére a Magvető sorozatot indított számukra, új folyóiratot is ígértek nekik, és azt, hogy a Fővárosi Tanács, illetve az OTP bevonásával igyekeznek megoldani lakásproblémáikat.²⁰

Darvas a referátuma végén egyébként is figyelmeztette a jelen lévő írókat: az írószövetség és ezzel együtt az írók társadalmi szerepe alapvetően megváltozott. *„Végezetül fontosnak tartjuk arról is szót ejteni, hogy a megváltozott társadalomban sok szempontból új írói magatartásra van szükség. Az író nem vezetője, hanem szolgálója a népnek.”*²¹

Intermezzo

Az irodalom körül megváltozott politikai viszonyokról szolt a Politikai Bizottság 1960. december 20-i ülése is, amely a kritika problémáit tárgyalta. Az esemény intermezzo volt az irodalom életében éppúgy, mint a vezető testületében. Nem hozott újat, csak az alakulóban lévő elvek félreérthetetlen megerősítését jelentette azok számára, akik még bizonytalanok voltak az irodalom irányításának módszereit illetően. Ezen az ülésen Kádár újra elmondta, hogy ahol az eszmei meggyőzés nem elég, ott az adminisztratív és pénzügyi eszközöket kell alkalmazni. Az irodalmi kritikával kapcsolatban ez annyit jelent, hogy anyagi szempontból első a kiadói, vagyis a lektori kritika, a nyilvánosság szempontjából pedig a napisajtó. Az irodalmi lapok csak ezek után következnek. „[...] működjék jobban a kiadói kritika és ne adjon le olyan dolgokat, ami nem érdemli meg a nyomdafestéket, vagy a rádiót, vagy a színházat. [...] Fodorról pl. el lehet mondani, hogy tisztességes ember és költő, de az isten áldja meg, ha akkordba írja az érthetetlen baromságokat, ne adjuk ki. Hogyan van ez? Belő az ablakon egy verset, elkapják, és már megy is a nyomdába? Nem is szabad megnézni? [...] Szerintem első a napilap, a rádió, a színpad, második az irodalmi folyóirat. Ott már nem bánom, akármit nyomnak ki. Ez a mi pártunk általános harcát nem nagyon zavarja, de ami a napilapokban, rádióban jelenik meg, az közvetlenül hat társadalmi életünkre, és visszahat a politikai harcra.”²²

Kádár általában is sokallta, hogy a kulturális vezetés túlméretezte az irodalmi kritika jelentőségét. Véleménye szerint ez nem olyan dolog, mint a népiekről szóló állásfoglalás, amit ajánlatos volt széles körben megvitatni, ebben a kérdésben az elméleti munkaközösségnek és az APO-nak kell megfogalmaznia egy álláspontot. „Az mondják, megszervezzük az országos vitát. [...] Hétszám, hónapszám találkozni fogunk ezzel az újságban is. Nem kell ez. Semmiféle országos vitát nem ajánlok. Nem olyan kérdés ez, hogy ebben a legszélesebb közvéleményt csatasorba kellene állítani, ennek irodalompolitikai körben kell mozognia. Talán a nagy napilapok egy-két cikkben foglaljanak állást, és ez elég. [...] Tudniük semmiféle össznépi érdek nem fűződik ahhoz, hogy a legközelebbi 6 hónapban az ország irodalmi kérdésekkel foglalkozzék.”

Kádár felszólalása világosan jelzi, hogy az irodalom valóban elvesztette korábban kiemelt jelentőségű ideológiai szerepét, és ekkorra már politikai jelentősége is háttérbe szorult. A párt főtitkára az állami és pártapparátus embereire bízta a politikát közvetlenül nem érintő részletkérdések kidolgozását. Éppen ezért a szanálásnak ebben a szakaszában nem is értette, hogyan került ez a téma a testület elé: „Mi felvettük ezt a kérdést a munkatervünkbe, és most önkritikusan megmondom, hiba volt ezt ide felvenni. Nem azért, mert ez nem érdemli meg, hogy egy kicsit tárgyalgassuk, de nem jó összeházásítani a Politikai Bizottságot ezzel az okmánnyal. [...] Marosán elvtárs bizonyos könyvekre utalt, amiket olvasott, de köztünk nagyon kevés az irodalomkritikus. Ezt meg kell mondani őszintén – ezt maguk is tudják. Hogyan tudjuk mi ezt szentesíteni?” Hasonlóan nyilatkozott Kádár azon az 1959. áprilisi ülésen, ahol többek között az írószövetség alapszabályát tárgyalták. Nem járult hozzá, hogy az alapszabályt közvetlenül a PB hagyja jóvá. „Ez azt jelenti, hogy át van hárítva a PB-ra a felelősség, pedig vannak a területnek felelősei, a minisztérium és az illetékes osztály. Velünk elveket hagyassanak jóvá, és ne szöveget.”

Kádár ellentmondást nem tűrően tartotta fenn magának a legfontosabb politikai döntések jogát, de a megvalósítást már „szakemberekre” bízta. A sokszor rendkívül egyszerűen, szinte primitíven megfogalmazott elvek, trendek átültetése a gyakorlatba: a tagolás, a differenciálás, a strukturálás és az áttételek kialakítása a „munkáját már szinte élethivatás-szerűen végző” apparátus dolga volt. A kettő: a primitív és a strukturált ká-

dárista gondolkodás meglepően kompatibilis volt egymással. Éppen ezért Kádár leggyakrabban nem lépte túl uralkodói-politikusi kompetenciáját, s talán emiatt is tudott oly sokáig viszonylag békés keretek között kormányozni.²³

Modernizmus és tömegkultúra

Az írószövetség következő közgyűlését 1962 májusában tartották. A két közgyűlés között eltelt időben a kommunista diktatúra szanálása a végéhez közeledett, s ezzel egyúttal a kádárizmus visszahelyezkedett az időbe, azaz kezdett szinkronba kerülni a körülötte állandóan változó külvilággal. A Sztálin halála után megindult enyhülési folyamat és a békés egymás mellett élés politikája némiképp átalakította a kommunista kulturális ideológiát és a két világrendszer közti kapcsolatokat is, s ennek begyűrűző hatásait a konszolidált viszonyok között már nem kellett olyan szigorúan feltartóztatni. A kultúrpolitikai vezetés hirdette ugyan, hogy az ideológiában és a művészetben nincs *koegzisztencia*, a hatvanas évek elejétől lassanként mégiscsak beáramlottak Keletről és Nyugatról azok a szellemi áramlatok, amelyek újfajta kihívásokat hoztak: és nemcsak a mozdulatlanságra berendezkedett kultúrpolitikai gondolkodás számára, de az alkotók számára is.

Először a szocialista realizmus dogmatikus fogalmát kezdték ki azok az irodalomelméleti viták, amelyek a Szovjetunióban a XX. kongresszus után kezdődtek, s amelyek hatása itthon is érződött már az 1956-os közgyűlést megelőző elméleti engedményekben, de a forradalom utáni állásfoglalásokban is. Az ideológiai-elméleti átértékelés következményeként kezdtek megjelenni a hazai könyvkiadásban a nyugati kultúrának azok a művei, amiket korábban dekadensnek minősítettek. A lelkesedéstől vezérelve pedig megjelentek az első hazai epigonok is. S míg a modernizmus és nyomában a polgári esztétikák elsősorban a hatalomnak okoztak gondot, a tömegfogyasztást mindig szem előtt tartó kádárizmusban a mérsékelten támogatott tömegkultúra magának a „magas” irodalomnak jelentett konkurenciát.²⁴

A modernizmus felélése nyomán alig érzékelhető hangsúlyeltolódás ment végbe az irodalmi csoportok között is. Míg az 1959-es közgyűlést megelőzően Darvas a polgári írók fokozottabb jelenlétét az irodalmi életben szükséges korrekciónak tartotta „*az elmúlt évek szűkkeblűségével szemben*”, Kiss István egy 1960 márciusában készült feljegyzésben már riasztónak találta a polgáriak megnövekedett befolyását. „[...] az Írószövetség vezetői szerint az ellenforradalom után olyan helyzet alakult ki, hogy a népiesek háttérbe szorultak az ellenforradalom idején tanúsított magatartásuk és a pártdokumentum megjelenése folytán. Ugyanakkor az olyan polgári írók, akik nem kompromittálták magukat, mert nem is volt mit elárulniuk, hiszen sohasem voltak kommunisták – előtérbe kerültek a könyvkiadásban és az irodalmi lapokban is. [...] A Szövetség azt javasolja, hogy ezeket szorítsuk háttérbe, fogjanak össze a kommunista írók és kritikusok ennek érdekében, és inkább adjuk ki a népiesek haladó műveit.”²⁵

A külső hatások feltűnésével párhuzamosan ugyanakkor jelentkeztek már a kádári szanálás és az irodalompolitika immanens problémái is. A politikai akarattal felállított írószövetség mint valami Patyomkin-építmény takarta el az irodalom nélkül maradt irodalompolitikát. A szövetségben többségben voltak a kommunisták, de a normális működéshez szinte semmiféle jogot nem kaptak, ezért érdemi munkát nem is végezhettek. A szervezetből az írók nagy többsége kiszorult; s hogy nem is vágytak oda bekerülni, az mutatta, hogy az alapító közgyűlés után a kultúrpolitikai vezetés hiába várta a kívülrekedtek jelentkezését, azok nem tolongtak a tagkönyvekért. Az 1962-es köz-

gyűlés előtt ezért néhányukat levélben értesítették, hogy fel vannak véve.²⁶ Hivatalos irodalmi élet nem volt, ám élt most is, mint az ötvenes évek során mindvégig, az irodalom második nyilvánossága. De a változó világot jól érzékeltető különbség volt, hogy a Rákosi-diktatúrában „írófejedelmek” (Illyés, Veres, Déry) uralták centrumként az irodalmi nyilvánosságot, most pedig személytelenebbül, a főváros művészeti közéletének különböző csoportjai. Erről panaszkodott egy 1961 végén készült feljegyzés: „Az Írószövetség nem tudta megfelelően betölteni a maga közvélemény-formáló szerepét. Az irodalmi életre, főleg Budapesten, valóságos lelki terrort gyakorol egy szűk polgári sznob »közvélemény«, s ezzel szemben nincs olyan szervezett szocialista közvéleményünk, amely hallatja a hangját és helyes irányban tudja ösztönözni az írókat.”²⁷

Az irodalmi művek szélsőségektől mentes középszínvonala állandósult, ami – hasonlóan az 1949–51-ben virágzó sematizmus normatív funkciójához – a politikai stabilitás szempontjából szükséges volt, de nem volt már elégséges mint irodalom. A mérce emelésére pedig nem sok esély mutatkozott, mert a nem kommunista írócsoportokkal nem tudtak megegyezni: az idősebb nemzedék elfordult a társadalmi, közéleti témáktól, a fiatalabbak pedig távol tartották magukat a hivatalos irodalmi fórumoktól, és „kávéházi életet éltek”. A börtönből nemrég szabadult írók (Déry, Háy) írásait és magatartását viszont a hatalom nem találta megfelelőnek, ezért ők továbbra is csak fordításokból élhettek.²⁸

A kommunista diktatúra biedermeier korszaka

A kultúrpolitika vezetői és a PB egyes tagjai aggódva figyelték mind a belső gondokat, mind az erjesztő, bomlasztó külső hatásokat. Kádár viszont úgy érezte: kezd szinkronba kerülni ezekkel a folyamatokkal. Az írószövetségi közgyűlés referátumát tárgyaló PB-ülésem kifejtette, hogy (a sztálinizmuskritikát megerősítő XXII. kongresszus után) a közgyűlés megtartásához rendkívül kedvező a kül- és belpolitikai helyzet; alkalmas arra, hogy a magyar irodalom irányzékát jó irányba állítsák be. A szanalást majdnem befejezettnek tekintette; kezdetét vehette a konszolidált működés.

Ennek megfelelően Kádár már a működő „minőségi demokrácia” érzetét akarta kelteni. Utasította embereit, hogy a korábbi szokásokkal ellentétben a közgyűlés előtárszák ki a referátumot, először a kommunistáknak, majd a többi résztvevőnek is, hogy „érdemi vita” alakulhasson ki. „Jöjjenek össze, mondják el a véleményüket, és akkor kicsit az ő tézisük is lesz, és annak szellemében készülnek. [...] Most valahány elvtárs, aki ezzel szinte élet-hivatás-szerűen foglalkozik, tegyen félre minden más isten-nyilat, ami van – békebizottsági üléseket stb. –, és ezzel foglalkozzék, és gyorsan hozzák össze a téziseket. [...] A demokratizmushoz az is hozzátartozik, hogy két nappal előbb az emberek markába nyomjuk, miről lesz szó.”²⁹

A szövetségi tagság kérdésében is új politikát javasolt. Oldják fel az „embargót”, szüntessék meg az írószövetség feltűnően kizáró politikai jellegét, ezáltal illessék be végleg a konszolidációs lét keretei közé. „Megalakult ez a szövetség. Hogyan alakult meg? Maguk tudják, hogyan alakult meg! Nem lehet, hogy ne legyen Írószövetség! Nekünk se kellett és az íróknak se – mégis megalakult. [...] viszont aki író él Magyarországon és ír vagy írni akar, annak tagjának kell lennie az írószövetségnek, még ha börtönben volt is, vagy még ha emigrációban volt is. [...] Tudják, hogy mi általában nem udvarlunk az íróknak. A helyzet azonban változott, és az életnek megvannak a maga törvényei. [...] És felmerülhet az a krisztusi példa, hogy egy elvesztett bárány miért kedvesebb, mint az a 99, aki el se veszett.”

Ezen az ülésen is elárulta, hogy határozott politikai akarata mellett olykor milyen gyenge volt a helyismerete, mert példaként Horváth Mihályt mondott Horváth Béla

helyett. A „szakemberek” tapintatosan kijavították.³⁰ Mint ahogy korrigálták a stílusról alkotott nem túl meggyőző érvelését is. *„Nem szívesen leplezem le magam, de úgy vagyok ezzel: nekem mindegy, hogy zongorán vagy cimbalmon, csak az én nótámat játsszák. Nekem elsőként az a lényeg, hogy a különböző stílusokkal a szocializmus ügyét akarják-e szolgálni. Hogy ezt hatszögletű emberfejjel fejezi-e ki vagy harmóniával, az teljesen mindegy, az elsőrendű, hogy a szocialista forradalom ügyét akarja-e szolgálni és kifejezésre juttatni.”*

Az írószövetség jelen lévő főtitkára, Dobozy attól tartott, hogy ez a meglehetősen körvonalazatlan megjegyzés biztatást ad majd nemcsak a formai újítóknak, hanem annak a szintelen irodalmi masszának is, ami a kádárista irodalmat ekkoriban alapvetően jellemezte. Ezért figyelmeztette Kádárt arra, hogy az talán neki sem mindegy, hogy hamisan játsszák-e a nótáját. Dobozy szerint ki kell mondani a közgyűlésen, hogy a művészi mérce fontos.

Kádár nem zavartatta magát. Természetesnek tartotta, hogy a részleteket nem, csak a trendeket kell biztosan tudnia. És abban, úgy tűnt, biztos volt, hogy a diktatúra szánálásának befejeztével végre az irodalmat is behódolásra kényszerítheti. *„Egyébként én már régen mondtam, lesz magyar irodalom, mert olyan lakodalom még nem volt, ahol volt menyasszony, volt vőlegény, enniváló, hozomány, és zene nem volt. [...] Mi korábban is mondtuk, csak a munkások értsenek velünk egyet és a parasztok egy része, akkor majd jelentkeznek az írók is, ha viszont erőnket külön az írókra fecséréljük, akkor sem lesznek mellettünk. Ha majd látják, hogy a munkások és parasztok mellettünk lesznek, akkor ők is odaállnak. [...] Értsék meg, hogy a népnek szívességet nem tehet senki a világon, csak nagyon nagy megtiszteltetést érezhet, ha a nép ügyét szolgálhatja! Ez kivétel nélkül minden emberre – az írókra is – vonatkozik. Tehát nem a nemzet tartozik neki kézsókkal, mert ő hegyes írni valamit, hanem ő csókolja meg a kezét, hogy szolgálhatja a népet.”*

A közgyűlést megtartották 1962 szeptemberében. A hatalmi legitimitás szempontjából is fontos írók nem szólaltak meg, így Illyés és Benjámin, illetve az egykori derékhadhoz tartozó és *„a polgári irodalomból induló”* Somlyó és Devecseri sem. *„Nem jelentkeztek azok sem, akik ma is inkább a különböző polgári irányzatok hívei. (Szabó Magda, Mándy Iván stb.)”*³¹ Az eseménynek ezért irodalmi jelentősége nem volt. Az értékelő feljegyzést készítő Köpeczi Béla ennek jellemzésére Palotai Borist idézte: *a közgyűlésnek jó „biedermeier hangulata” volt. „Tényleg az volt – írta Köpeczi –, s ebben a hangulatban elmosódtak az ellentétek, irányzati kérdések, értékítéletek stb. Egyszerűen semmi különösebb szellemi izgalmat sem jelentett a közgyűlés.”*

A közgyűlésnek éppen ezért inkább politikai jelentősége volt; ugyanúgy a kádári konszolidált működés kezdetét jelezte, mint ahogy az írószövetségi pártszervezet 1962-es újjáalakítása is. A szeptember 17-i első taggyűlésen jelenlévők azt várták, hogy a párttitkár Tóth Dezső elemzi az MSZMP év végén megtartandó VIII. kongresszusának téziseit is. De erre nem került sor. Tóth Dezső nem akart belebonyolódni a személyi kultusz és a koncepciók perek bírálóitába, ezért nem emlegette a kongresszusi téziseket. Pedig Kádárt ez már nemigen zavarta volna. A jelenlévők a tézisekre hivatkozva *méltatták a párt végleges és nyilvánosan is deklarált elhatárolódását a Rákosi-korszaktól*, s ezért éltették Kádárt. Darvas ezzel összefüggésben úgy értékelte, hogy a közelgő kongresszus tézisei a balos kommunistákat arra intik: vizsgálják felül ortodox álláspontjukat. A taggyűlés résztvevői az egész korábbi szövetségi és népfrontpolitika szabotálását a moszkvai perek és Rákosiék számlájára írták, s azt remélték, hogy ezt felülbírálván talán valamiképp rehabilitálni lehet majd a szociáldemokratákat, és kapcsolatot lehet teremteni a haladó nyugati kultúrával is, egy *„egységes világgal”* érdekében.

Ezek az események is jelezték, hogy a kádárizmus az MSZMP VIII. kongresszusával új szakaszához érkezett, amely – korlátozott jelentéssel ugyan, de – koronázási aktushoz volt hasonló. A szanálás után kezdetét vette a konszolidált uralkodás.

Jegyzetek

1. A korai kádárizmus politikai folyamatainak megnevezésére a kádárista *konzolidáció*, illetve az ellenkező előjelű *restauráció* helyett szerencsésebbnek tartanám a *szanálás* elnevezést, mivel többretegű jelentés kifejezésére alkalmas, és a folyamat lényegét pontosabban írja le. A „konzolidáció” elfedi a korábbi rendszer teljes csődjét, és nem érzékelteti azt sem, hogy az uralom megszilárdításához a legdrasztikusabb eszközöktől sem riadtak vissza. Ugyanakkor az 1956 utáni politikai garnitúra magát a klasszikus sztálinista diktatúrát és annak hazai megfelelőjét, a Rákosi-rendszert nem állította vissza, mert nem ez volt a célja, tehát nem is restaurálta azt. Elsőrendű fontosságúnak tartotta viszont, hogy a totálisan csődbe ment *kommunista uralmat működőképes formában* újra-teremtse, és működését nagyobb megrázkódtatás nélkül hosszú távon biztosítsa, vagyis *szanálja*.

2. KIDOLGOZANDÓ TÉTELEK A KORMÁNYPROGRAM IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI RÉSZÉHEZ. Magyar Országos Levéltár MDP–MSZMP Iratok osztálya (MOL MDP–MSZMP IrO) 288.f.33/1957/2.ő.e.

3. Az Irodalmi Tanács a Művelődési Minisztérium tanácsadó testülete volt. Működött ugyanakkor a minisztériumon belül egy Irodalmi Osztály is, hasonlóan kevés jogkörrel. Az irányítás ebben az időben a legfelső szintű politikai vezetés kezében volt.

Az 1957-es évről és az Irodalmi Tanács működéséről: Ständeisky Éva: BELETÖRÖDÉS ÉS ALKALMAZKODÁS. A HATALOM ÉS AZ ÍRÓK – AZ 1956-OS INTÉZET ÉVKÖNYVE. Bp., 1995.

4. A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT DOKUMENTUMAI 1956–1962. Kossuth Könyvkiadó, 1964. – A PB-ülés jegyzőkönyve megtalálható: MOL MDP–MSZMP IrO 288.f.5.cs. 38.ő.e.

Irodalmi platform 1948 óta csak egyszer jelent meg: 1954. március 15-én szerkesztőségi

cikként a *Szabad Népben* AZ ÚJ MAGYAR IRODALOM EGYES KÉRDÉSEIRŐL címmel. A szöveg 1953 őszétől több változatban készült el, koncepciója folyamatosan változott. Figyelemre méltó, hogy minden nyilvánosan megjelent platformból, így ebből is, hiányzik a történeti-analitikus rész, amely részletesen és többé-kevésbé reálisan elemzi az irodalmi csoportok és a politikai hatalom viszonyát. Ez megmaradt – vélünk – belső használatra, privát okulásra.

5. Az ENSZ-jelentés elleni tiltakozásról: Pór Edit–Cseh Gergő: AZ ENSZ ÉS MAGYARORSZÁG, 1957. *Társadalmi Szemle*, 1995/5. A *Kortárs*-beli nyilatkozatról: Ständeisky Éva i. m.

6. A politikai vezetés nem kis elégedetlenségére a forradalomtól a hat író nem határolta el magát elég határozottan. Elégedetlenségüket mégis alárendelték annak a politikai megfontolásnak, amely ebben az időben a bővülő megjelenési lehetőségeket akarta demonstrálni. Nehezen megválaszolható kérdés ugyanakkor az, hogy miért nevezték a legnagyobb, a toleranciát reprezentáló folyóiratot *Kortárs*-nak, első számában Kassák írásával, amikor mindenki tudta, hogy a koalíciós időszakban Kassák szerkesztett ezzel a névvel lapot. (Hasonlóan meglepő, hogy miért ragaszkodott Kádár ahhoz, hogy a *Népakaratot*, a szakszervezetek lapját, a szociáldemokrata *Népszava* után kereszteljék el.)

A *Kortárs* szeptemberi megjelenéséig csak a márciusban indult *Élet és Irodalom* és a *Nagyvilág* működését engedélyezték. A *Kortárs*-sal egy időben jelent meg a szegedi *Tiszatáj* is, elsőként a vidéki folyóiratok közül. Kádár-korszakbeli történetéről: Varga Péter: A TISZATÁJ TÖRTÉNETE 1956–1989. Kézirat, megjelenik a *Múltunkban*.

7. Interjú Benjámín Lászlóval, készítette: Pacsek Józsefné, Petőfi Irodalmi Múzeum Hangtára.

8. A felismerés nem volt új; a történeti értékelés egyik megfogalmazója, Király István ismerte ezeket a tételeket azokból a platformtervezetekből, amelyeket 1953 őszén, 1954 tavaszán készítettek a pluralizmus látható jeleitől megriadt kultúrpolitikusok. Október 30-i változat: „[...] az ellenséges irányzatokat elhallgattuk és nem legyőztük [...]” 1954. február 1-jei változat: „A helyes az lett volna, ha nem egyszerűen adminisztratív úton, hanem elsősorban ideológiai eszközökkel léptünk volna fel ezekkel az írőkkel szemben, pontosabban: ezeknek az írőknek a megnyeréséért, és biztosítva számukra bizonyos megjelenési lehetőséget, megpróbáltuk volna őket a mi oldalunkra áthozni.”

Kérdés persze, hogyan lehetett volna az ellenfeleket megtartva legyőzni. Talán kimondatlanul a tábor más országaiban működő altöbbpártrendszer megalapító mechanizmusára gondoltak. Valószínűleg erre utalt Pándi Pál is, amikor 1957-es tervezetében a korábbi irodalmi ellenzék szájába adja ezt a megoldást: „A probléma körülbelül ez volt: ha a párt politikája helytelenül járt el a fordulat évében, amikor adminisztratív megszüntette a különböző demokratikus pártokat, s velük együtt azokat a szépirodalmi folyóiratokat is, amelyek a politikai irányzatokat reprezentálták, akkor most (1956-ban) újra teret kell adni az elnémított irányzatoknak, legalábbis a szépirodalmi folyóiratok erejéig.” (IRÁNYZATOK A SZOCIALISTA IRODALMON BELÜL. MOL Aczél György miniszterhelyettes iratai.)

Mivel Magyarországon a helyzet Kádár János megfogalmazásában „történelmileg úgy alakult”, hogy a többpártrendszer nem maradt fenn, a forradalom után pedig visszaállítani már nem lehetett, álműködésének hatásait a kultúrára nem lehetett kipróbálni. Más megoldásokat kellett találni az ellenfelek semlegesítésére.

9. Az Irodalmi Tanács 1959. február 19-i jegyzőkönyve a népi írőkkel kapcsolatos álláspont vitájáról: MOL Aczél György miniszterhelyettes iratai – A népiekről szóló határozat: A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT HATÁROZATAI... – A népi írói csoport reagálása az állásfoglalásra: VÁLASZ ÉVKÖNYV, 1989/1., Standaesky Éva: A NÉPI ÍRÓK ÉS A HATALOM, *Holmi*, 1994/10.

10. MOL Aczél György miniszterhelyettes iratai.

11. Kádár gyakran elárulta tájékozatlanságát

szakmai kérdésekben. Ezen az ülésen is felszólította az irodalmi állásfoglalások megfogalmazóit, hogy tartózkodjanak az olyan „új” fogalmak „bedobásától”, mint *lázadók és derékhad*. (Orbán László megjegyezte, hogy az utóbbi irodalmi körökben ismert fogalom volt.) Valószínűleg magának Kádárnak a tájékozatlansága szülte azt az elvi megfontolást is, hogy idegen, „ismeretlen” szavak ne kerüljenek a nyilatkozatokba. Így például azt javasolta, hogy az 1953-as Örökény-cikkre utaló *vátesz* kifejezést mellőzzék. A praxishoz azért került ideológia is. „Nekünk szükségünk van arra, hogy támogassanak minket a munkás- és parasztberek, az egyszerűbb értelmiségiek, akik a váteszekkel nem sokat foglalkoznak.” A PB 1958. december 16-i ülésének jegyzőkönyve. MOL MDP-MSZMP IrO 288.f.5.cs.188.ő.e.

12. Uo. A Politikai Bizottság tagjai megegyeztek abban, hogy a szövetséget úgy kell helyreállítani, hogy az „ne jelentsen történelmi fordulat”. Fock Jenő: „Véleményem szerint szerényebbé kell tenni ezt a munkát, mert különben az írőknel az ellenkező hatást fogjuk elérni, mint amit akarunk, túl nagy fiúkká avatjuk őket az Írószövetség megalakulása alkalmából.” Másfelől azt is tudták, hogy az alakuló tagság lényegében a huszonöt kommunista író tömörítő aktív köré fog szerveződni, és úgy vélték, ezek nem érdemelnek ekkora felhajtást. Apró Antal: „Én tisztelem és becsülöm a kommunista író elvtársakat, egy része írni is tud, de egy része abból él, hogy erőszakos, fellép és hatszor kiadott kiadványait hetedszeri kiadásra is kieroszakolja. [...] nem vagyok biztos abban, hogy szükséges-e most ilyen nagy értékkeléssel startolni az Írószövetség megalakulása alkalmából ennek az írói csoportnak, amely a magyar irodalomban súlyánál fogva még nem érte el azt a tekintélyt, amit szeretnénk.”

13. A FELSZABADULÁS UTÁNI MAGYAR IRODALOM NÉHÁNY KÉRDÉSÉRŐL, A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT HATÁROZATAI...

14. Mesterházi Lajos elemzését az 1956 utáni irodalmi viszonyokról és az irodalmi csoportokról közzétette: Cseh Gergő–Pór Edit, *Kritika*, 1993/8.

15. A PB 1959. április 1. jegyzőkönyve: MOL MDP-MSZMP IrO 288.f.5.cs.124.ő.e. A további idézetek innen.

16. Jelentés az Írószövetség újjászervezésének előkészítéséről. MOL MDP-MSZMP IrO 288.f.5/1959.cs.137.ő.e.

17. Az Irodalmi Osztály 1959. II. félévi munkaterve. MOL Aczél György miniszterhelyettes iratai – Az írószövetség újjászervezéséről és a népi írókról: Benkő Péter: AZ ÍRÓSZÖVETSÉG ÚJJÁALKULÁSA ÉS A NÉPI ÍRÓK (1959). *Múltunk*, 1991/4.

18. A PB 1959. június 30-i jegyzőkönyve. MOL MDP–MSZMP IrO 288.f.5/1959.cs. 137.ő.e.

19. A középkáderek megerősítésének koncepciója korábbi keletű; az 1953-as fordulat után Horváth Márton hasonló stratégiát tartott volna célravezetőnek: „A maximalizmus megnyilvánult a közepes tehetségű írók rideg kezelésében is, minimálisra csökkentette általában a megjelenési és fejlődési lehetőségeiket, és növelte az ellenállásukat a párttal szemben. [...] Különösen aláhúzta ennek a helytelenségét, hogy egyesek közülük komoly eredményeket értek el éppen a legszélesebb népszerűségnek örvendő műfajokban, mint a filmvígjáték, az operett, az ifjúsági irodalom [...]. A középkáder írók elhanyagolása szorosan összefüggött e műfajok elhanyagolásával is, amelyek fejlesztését arisztokratikusan lebecsültük.” 1953. őszi tervezettörvény az irodalmi platformhoz. MOL MDP–MSZMP IrO 276.f.89.cs.405.ő.e.

20. A differenciálás lényegét legjobban úgy érzékeltethetnénk, hogy ha a szalámitaktikáról szóló ismert hasonlatot kissé továbbfejlesztve azt mondanánk: a különbség a koalíciós időszakból ismert kommunista taktika és a Kádár-rendszer szanáló taktikája között annyi, mint a késsel durvára vágott párizsi és a géppel finomra szeletelt gépsonka között. Az 1948 előtti kommunista politika esélytelen szeletekre szabdalta fel az ellenséges politikai erőket, a kádárista politika viszont arra törekedett, hogy a politikai csoportokat is és a potenciálisan politizáló társadalmat is fokozatosan apolitikus *egyedekre* bontsa.

21. Az írók anyagi helyzetének megváltoztatása, a főállású írói státus megszüntetése sem volt új ötlet. 1955-ben már készültek erről a PB számára tervezetek, de a körülmények, a sürgős politikai teendők nem kedveztek a stratégiai jelentőségű kivitelezésnek.

A fiatal írók egyébként megkapták az ígért folyóiratot, 1961 márciusában indult az *Új Írás*. – Antológiáik korábban: TŰZTÁNC, ELŐJÁTÉK, ÉBREDÉS.

Darvas referátumtervezete: MOL Aczél György miniszterhelyettes iratai.

22. A PB 1960. december 20-i jegyzőkönyve: MOL MDP–MSZMP IrO 288.f.5/1960.cs. 214.ő.e. A további idézetek innen. – Kádár beszédéből hosszabb részletet közzétett Herbai István a *História* 1995/3. számában.

23. A „szak”-politikusai apparátus kialakításának koncepciója – mint már említettem – az egészen korai dokumentumokban is megtalálható: „A program csak a marxizmus–leninizmus tudományának alapján álló, szakmailag képzett, kulturált állami szervezettel valósítható meg. E magas követelmény szükségessé teszi egyrészt a minisztérium és a tanácsi dolgozók szakmai és politikai továbblépését, másrészt a szervezet stabilitását, megszüntetve a káderek gyakori cserélgetését. El kell érni, hogy a művelődésügy dolgozói területükön gyökeret verve, munkakörüket évek tapasztalatával lássák el és feladatukat élethivatásnak tekintve, ennek megfelelően képezzék magukat.” A kulturális program tervezete, 1957. október. MOL MDP–MSZMP IrO 288.f.33/1957.cs.2.ő.e.

24. A kultúrpolitika álláspontja a modernizmussal kapcsolatban a hatvanas évek elejére alakult ki. Ennek lényege, hogy a nyugati modernizmus egy irányzat volt, meghatározott formai jegyekkel és egyértelmű polgári szemlélettel és ideológiával. A modernség mint újszerűség, mint a kultúra legfrissebb, legerősebb jelensége viszont a szocialista művészetre és irodalomra jellemző. Igyekeztek szétválasztani a modernség és a modern tömegkultúra fogalmát is, az utóbbitól pedig gondos politikai elővigyázatossággal elkülöníteni a nagyüzemi giccset. Hangsúlyozták, hogy a tömegtermelés a „magas” kultúra problémája, míg a giccs az „alacsonyé”. Mindenképpen elejét akarták venni annak, hogy az írók – az ötvenes években megszokott módon – az úgynevezett könnyű műfajokat a giccsel azonosítsák és belelendüljenek a szórakoztató műfajok elleni támadásba, hiszen a tömegszórakoztatás a kádári fogyasztás fontos eleme volt. Ezért aztán Aczél György meg is védte az igen népszerű Szabó családot az írói kifogásokkal szemben. (Az írószövetség kommunista aktívájának ülése, 1962. május 10. MOL MDP–MSZMP IrO 288.d.33.cs.10.ő.e.)

25. Feljegyzés az írószövetség eddigi munkájáról, 1960. június 4. MOL MDP–MSZMP IrO 288.f.33.cs.36.ő.e.

26. Idézett interjú Benjámin Lászlóval.

27. Előterjesztés a Magyar Írók Szövetségé-

nek közgyűléséről, 1961 (végén). MOL MDP–MSZMP IrO 288.f.33.cs.17.ő.e.

28. „Álláspontunk az volt, hogy egzisztenciális lehetőségeiket biztosítjuk, fordítási megbízásokkal és más módon, eredeti írásaikat azonban csak akkor adjuk ki, ha tisztázzák álláspontjukat 1956-tal, illetve az azóta végbement fejlődéssel kapcsolatban. Nem gondoltunk nyilatkozatokra, hanem azt javasoltuk, hogy szépirodalmi munkáikban fejtsek ki nézeteiket. Az elmúlt másfél esztendőben ezek az írók kísérleteket tettek, hogy megfeleljenek ennek a kívánalomnak, de ezek a próbálkozások felemásak voltak, s úgy ítéltük meg őket, hogy nem teljesítik azt a követelményt, amely lehetővé tenné számukra az irodalmi életbe való visszatérést.” (Köpeczi Béla feljegyzése [néhány 1956-ban kompromittált íróról]). A feljegyzésben megnevezett írók: Déry Tibor, Háy Gyula, Zelk Zoltán, Tamási Lajos, Ör-

kény István, Benjámin László, Kuczka Péter, Lukács György. MOL Aczél György miniszter-helyettes TÜK iratai.)

29. A PB 1962. május 3-i jegyzőkönyve: MOL MDP–MSZMP IrO 288.f.5.cs.264.ő.e. A további idézetek innen.

30. Horváth Béla 1962-ig a müncheni *Látóhatár* egyik szerkesztője volt. Ekkor hazatért, és 1963-tól a Budapesten indított *Látóhatárt* szerkesztette. Jellemző, hogy nevét Kádár rosszul tudja, de politikai céljai most is világosak. Egyfelől a hazai káderhiány pótlása, másfelől a toleranciát sugalló propaganda a külföldnek, harmadrészt az irodalmi emigráció megosztása.

31. Megjegyzések az írószövetség közgyűléséről, 1962. május 20. MOL MDP–MSZMP IrO 288.f.33.cs.1.ő.e.

Gabriel Liiceanu

ELMÉLKEDÉS A SZEMÉTRŐL

Demény Péter fordítása

A Lucaci utcában lakom, a Traian csarnok közelében. A hetvenes évekig a negyed lakossága többségében zsidó volt, majd amikor a zsidók emigráltak, cigányok költöztek az üres házakba. Mezitlábas gyerekek játszanak az utca közepén; a házak előtti székeken pocakos öregek ülnek trikóban és papucsban, sliccükrről leszakadt a gomb; az udvaron teknők, rozsdás vasak és üres üvegek; az ablakok között kartondarabok és újságok, slamos asszonyok vizik karjukon mocsos kölykeiket; szombatoként, ha esik, bömböl a magnó – idestova húsz éve így néz ki ez negyed, amely valamikor a mítikus Bukarest része volt, a Mintuleasa, a Popa Soare, a Romulus és a Remus utcákkal együtt.

Az idén új jelenség ütötte fel a fejét ebben az elhanyagolt városrészben: az utca közepén szemétdombok nőnek. Változatosságukat egyetlen pillantással föl lehet mérni, de az embernek nincs ereje alaposan körülnézni, mert attól fél, hogy statikus kavargásukban elmondhatatlan ocsmányságot fedez majd föl: aprólékot, dögöt, gennyet és rongyokat – vagy tán a patkányok alig hallható surranását is észlelheti, hiszen éjjel a lámpák másodpercre föl villanó fénye őket is megvilágítja –, mindez a mocsok fokozatosan hódítja meg a negyedet, züllésünk ékes jelévé válik, lassan veszi körül a környéket, fojtogat, megadásra kényszerít, arra, hogy természetesnek fogadjuk el életünk belesüllyedését a szennybe és a kloákába.